

Research

КЪМ ВЪПРОСА ЗА РЕАЛНИТЕ (ГЕОГРАФСКИ) И ВЪОБРАЖАЕМИТЕ (ЛЕГЕНДАРНО-МИТИЧНИ) ОБЕКТИ, СЪВМЕСТЕНИ ВЪВ ВСЕЛЕНАТА НА ДУХА

Гатя СИМЕОНОВА

Институт по етнология и фолклористика с Етнографски музей

Abstract. This article studies interesting and little known in Bulgarian ethnography problem – the sacred mountain. The author establishes the mountain as a geographical fact (Kajlas, the Balkan mountain, the Pirin mountain, the Rila mountain, the Rhodopes) and as an image in tall stories, folktales, folk songs, myths. The research refers to archaeological, geographical, mythological, linguistic and ethnographical sources of knowledge. The article shows how the myth of holly place functioned under the condition of the Bulgarian traditional culture.

Keywords: civilization, ethnography, folktales, folk songs, geography, linguistics, mythology, sacred places

---

Образът на свещената планина е творение на човешкия дух. Свещената планина е пространство, създадено от човека, за да приютява тайнствения свят на богове, полубожества и митични герои. Митологията не се заминава с географската идентификация на митичните планини, но и не опровергава факта, че в някои случаи обектът на нейния разказ има реално географско съответствие, както е случаят с Олимп в днешна Гърция. Пример за свещена планина, която е географски идентифицирана, е и Кайлас.

Свещената планина – обект на научни интерпретации

Кайлас е название на реален географски обект, представен накратко в Большая советская энциклопедия по следния начин: “Планински хребет в южната част на Тибет (Китай), който се простира успоредно на Хималаите. Средната височина на хребета е около 6000 м., а на върховете – до 7000 м. Вследствие на голямата надморска височина на Тибет (дъното на основните долини е на 4000 - 5000 м.), относителната височина на хребета е 1000 -1500 метра”.¹⁾ В Голямата съветска енциклопедия е споменато, че на тибетски хребетът Кайлас се нарича *Гантри* и в превод означава “ледени планини”.²⁾ Според цитирания от П. Образцов “Атлас на света” там са посочени два природни (взаимообвързани) обекта, назовани с еднакъв топоним. Без да отрича енциклопедичното знание, текстът на Атласа го доуточнява, в смисъл, че названието Кайлас се отнася както до целия планински хребет, така и до скален масив (планина), който е елемент от релефа на хребета. Образцов обаче споменава, че планината Кайлас има още едно име – *Кангрибоче*, без да уточни на какъв език и кой народ е дал подобно име на впечатляващия скален масив.³⁾

Ако от гледна точка на географията названието обикновено често се свързва с целия гореописан хребет, то не така стоят нещата в митологично-религиозната сфера на познание, където не цялата планинска верига, а само един скален масив, най-високият, обвързан с представи за святост, е именуван Кайлас. Кайлас е свещено място за представителите на някои традиционни източни религии – Бонпо, индуисти, будисти. Според индуистката митология там е обиталището на бог Шива, а също и на бог, познат под името Кубера.⁴⁾

Името *Кайлас/Кайласа* има санскритски произход – *kailasa*. Тибетското название на планината е *Тисе*.⁵⁾ При срещи с представители на споменатите източни религии се установява, че в тяхната среда битуват и други названия за почитания обект. Тибетците наричат още Кайлас *Кулата на Шамбала*, а съседните също свещени за тях скални форми - *Сърцето на водата*.⁶⁾

Многообразието в назоваването на географския обект е отразено и в текста на българския изследовател Александър Илиев. Според него *Кайлаш* “е най-западният регион на Тибет” (за това, че е планинска местност, се подразбира от споменаването на проходи), а що се отнася до планинския масив, носещ същото име, той е представен с няколко названия: “Центърът на света” – планината Сумери (вр. Кайлаш) с върхна точка Мандара (срв. с Мадара).⁷⁾

Скалният масив Кайлас е бил и продължава да бъде много посещавано място от поклонници, а в по-ново време – от туристи и изследователи. За целите на това изследване изключителен интерес представляват впечатленията и разсъжденията на нашия съвременник - изследователя Ернст Мулдашев, посетил обекта в края на ХХ век.

Преди да тръгне към Тибет и да се изправи пред Кайлас, Мулдашев изминава много дълъг път към него в мислите си. Неговият

интерес е насочен не към целия хребет, а към онази част, която се е наложила в представата на няколко религии като свещена планина. Мулдашев загатва за нея още в първата си книга *От кого сме произлезли?* В пътуването си към Кайлас в преносния и в прекия смисъл на думата той прави няколко наложителни мисловни хода - опитва се да осмисли наличието и ролята на свещената планина в контекста на актуалните си научни търсения – генофонда на човечеството, йогизма, видовете вода - жива и мъртва. Мулдашев изгражда хипотезата, че Кайлас е в основата на световна система от пирамиди и монументи, създадена от представители на предишните раси за отвеждане на разрушителната енергия, която човечеството отделя. Създаването на подобна система е предохранителна мярка, предприета по времето, когато северният полюс на земята е бил локализиран в района на Кайлас, поради което на скалния масив е отредено централно място в пространствен и в събитийен план. Мулдашев осмисля феномена Кайлас в неговите хронологични измерения, при това не само като време на поява и предстояща активност, а и като следствие, предизвикано от предходни, периодично повтарящи се събития на земята. Хипотезата предполага наличие на място върху земята, където приемствеността на живота е гарантирана чрез същества, които са в състояние да възродят живота и да постигнат “отглеждането” на човек с определено качество.

Мулдашев конкретизира знанията си за Кайлас по картографски извори и чрез информация за възможните маршрути на проходимост и начините за организиране на научна експедиция. Географският обект е с еднозначно определени координати върху земната повърхност. Не така обаче стоят нещата в текстовата част на тибетската картография. Когато подготвя експедицията на своя екип до Кайлас, Мулдашев открива, че картографската информация е доста объркваща: “Названията на реки,

планини, долини и манастири бяха изписани произволно – на тибетски, на индийски, на китайски в английска транскрипция. Да не говорим за неточностите при географските разстояния и височини”.⁸⁾

Ученият събира информация за святостта на Кайлас, като се позовава на писмени и устни извори от религиозен, мито-поетичен и легендарен характер. Последните му помагат да уточни пространствената структура на свещения обект (подземна и надземна част, входове, наименувани обекти, действащи лица – богове, духове, исторически личности). Работната схематична карта на района в непосредствена близост до свещената планина Кайлас, изработена от Мулдашев по повод на Тибетската експедиция, включва няколко географски обекта, а именно – планинските върхове Кайлас (на север) и Гурла-Мандата (на юг), езерата Ракшас (Дяволското езеро) и Маносаровар (Свещеното езеро), разположени южно от Кайлас, реките Акшобхья (източно) и Амиабха (западно) от Кайлас. В пространството, наречено в легендите *Страна на Боговете*, са маркирани още манастирът Чу-Гомпа (северно от свещеното езеро) и *Мястото на гладния дявол* (западно от притоците на р. Амиабха), където според Мулдашев бил изграден *Тибетския Вавилон* – градът на повторно клонирания човек от петата раса.

С повече подробности (във втора работна карта) е представена онази част от пространството в непосредствена близост до Кайлас, през която минава свещената пътека (парикарма). Това пространство достига на север до изворите на посочените реки, а на изток и запад е ограничено от горните им течения. Най-южната негова точка е Дарчен. В непосредствена близост до свещената пътека се намират обектите Дарчен; манастирът Чуку; пещерата, която материализира мисли; езерото Гаракунд и пещерата на Миларепа. В пространството, оградено

от свещената пътека, се влиза през превала Долма-ла, разположен между изворите на споменатите две реки. Между него и свещената Кайлас се простира *Долината на смъртта*, която стига до скален обект с дългообразна форма, наречен в легендите *Огледалото на царя на смъртта Яма*. Други наименувани обекти в *Страната на Боговете*, разположени в съседство с Кайлас, са т.н. *Малък Кайлас*, *Следата на Буда* (камък с формата на човешко стъпало), *Портата на смъртта*, *Секирата на кармата*, *Домът на щастливия камък*, *Гомпо-Панг*, *Статуята на четящия човек*.⁹⁾

Накрая Мулдашев осмисля връзката между битуващото в традициите на Изтока знание за същността на Кайлас и неговото отражение в културата на страни като Индия, Непал, Тибет – храмова архитектура, орнаментика, скулптура, религиозно поведение.¹⁰⁾ Едва след това задочно предварително запознанство Мулдашев се изправя очи в очи с Тибет и Кайлас. И ето какво вижда той: “Около нас се простираше безкрайният Тибет. Хълмистото плато, разположено на 4500-5500 метра, по-голямо от Западна Европа и заобиколено от най-високите планини в света, изглеждаше така, сякаш е сътворено специално за Всемирния потоп. Тук е било възможно хората да се спасят от надигащата се и помитаща всичко вълна. Трудно е било обаче да се оцелее”.¹¹⁾

Известно е, че очите виждат онова, за което ги е подготвил умът. Първите впечатления на Мулдашев от Тибет¹²⁾ го убеждават в правомерността на неговите предположения относно връзката на тази част на земното пространство с огромни по своя мащаб разрушителни събития и последвалото ги възраждане на човечеството.

Съвременният поклонник, турист или изследовател, поел към Кайлас, минава покрай стъпаловидни пирамиди (една от формите на

тибетските ступи – местни религиозни паметници), покрай т.н. *Порта към Шамбала*, покрай камъни с гравирани върху тях неразбираеми послания, покрай кръгове гъсто растяща трева, открояващи се на фона на оскъдната тибетска растителност – все знаци (културни и природни), свидетелстващи за приближаване към онова пространство, което според местните е *Страна на Боговете*, а според хипотезата на Мулдашев – *Град на Боговете*. Пак според същата хипотеза Кайлас е центърът на този град.

След като ни е запознал с най-впечатляващия обект Кайлас, за който Мулдашев смята, че е пирамидална конструкция с изкуствен произход,¹³⁾ той в прекия смисъл на думата извлича от скалното обкръжение формите на града, който е тръгнал да открие, и ни прави съпричастни на гледката чрез словесно описание и графичен образ (приложените към текста скици и фотографии). А за по-детайлното открояване на заснетите обекти допринася компютърната обработка на снимките, също приложени към илюстративния материал.

“Архитектурата” на *Града на Боговете* включва *пирамиди* (с неповтарящи се форми, твърде различни от египетските пирамиди, които са сходни помежду си), *дъгообразни*, *подковообразни* и *спираловидни конструкции*, както и *камбанообразни каменни форми*. “Архитектурните” детайли са представени от “*комини, кулички, стълби, статуи, порта*”. По пътя на сравнението с познатата му урбанистична картина на съвременния свят Мулдашев оприличава монументите на *дворци и храмове*: “Съоръжението, което разглеждахме, беше високо около 250 метра и представляваше комбинация от кули и отвесни стени. Наподобяваше католически храм и наистина нямаше прозорци и врати”.¹⁴⁾

Що се отнася до коментиращата гледката в момента на наблюдението авторова мисъл, която не престава да си задава въпроси и да улавя предположения, по-късно тя намира някои отговори в описаните срещи и разговори с хората на Тибет. Връзката с миналото обаче, от което се очаква обяснение за някои предположения, породени от преките впечатления, се осъществява най-пълно чрез древната местна писмена традиция. Тя е жива и действаща. И удостоверя легендите, както и знанията, съхранени в свещените текстове. Древните книги, които се пазят в манастир в района на Кайлас, съдържат, по признания на монасите, знания за принципа на мандала, наречена Калачакра, по който е изграден Кайлас.¹⁵⁾

Царската престолнина Кайле-града според песенното наследство на българите

Възможна ли е някаква връзка между описвания от Мулдашев *Град на боговете* (около планинския масив Кайлас, възприеман от автора като център на моделираното от предците на съвременното човечество пространство) и споменатия в българското народно песенно творчество град, наречен *Кайле*? За идентичен обект ли става дума? Дали в нашият сборник “Ведя Словена” в мито-поетична форма намират отражение факти, които свидетелстват за древни връзки със свещената планина Кайлас, идентифицирана географски? Дали става дума за случайно съвпадение на лексеми (Кайлас, Кайле-града), които обаче показват сходство в съдържателен план? Или в случая са налице еднотипни факти, възникнали в известна последователност на принципа *образец-копие*, чиято връзка тепърва ще се изяснява?

Всъщност данните за Кайле-града в българското духовно наследство са оскъдни, а освен това и неизвестни поради

господстващото все още мнение, че песенните сборници на Веркович-Гологанов са мистификация. Онова, което може да се научи от въведените в научно обръщение текстове на “Веда Словена” (песни и “толкувания” на съдържащите се в тях старинни думи), гласи: “*Кайле*: бил град голем, в който седел Има царе; много пъти тука слевали змеювете от небето и ги гощавал *Има царе*”.¹⁶⁾ Същият град е вписан още с имената *Калица* и *Бела града*: “Бела града: бил прочуен че доходали Юдите в него, та учили Има царя занаятето; *Калица*: значи Бел”.¹⁷⁾

Какво научаваме от онези песни във “Веда Словена”, в които е споменат Кайле града? Освен името на владетеля и на града, научаваме, че Кайле е издигнат “на полету”, в съседство с пещера: “Да слезете долу на полету, фъ *Кайле* града. И ва чека *Има царе* (...) Слели моми на полету, На полету ф Кайле града, Де ги чека Има царе. И ги кара фаф земна пещере, Та на Бога курбан колет...”.¹⁸⁾ Научаваме още, при повнимателно вглеждане в текста на тази и други песни, в които се споменава за градове (*стара града, нова града, гулема града*), неназовани поименно, за организирано по определен начин пространство, създадено по волята на Бога и със съдействието на същества, които днес бихме окачествили като митични. Че то е място на проходимост между йерархично обвързани светове, посещавано от същества (змейове, юди), които изпълняват ролята на божии посланици. Че тези особености на Кайле града правят възможно и пренасянето на човек (избрано човешко същество – *Има царе*) в други измерения (*Боговите сараи*), както и връщането му обратно. Че *Кайле града* е мястото, където обдареният със знания човек, чийто обективизиран израз е книгата, след завръщането си развива многостранна дейност: култова, образователна, приложна. Последната е съобразена с поддържането на

живота – градостроителство, обработка на земя, отглеждане на животни, правене на “чиста леба” и “руйно вино”.¹⁹⁾ С други думи Кайле, градът на царя, е място за свещенодействие. Чрез образа на този град е онагледена идеята за съвместяване на свещеното пространство с отговорната власт в земни условия. Лексикалната и функционалната близост със свещената планина Кайлас е очевидна, но за да бъде тя обоснована по начин, убедителен за съвременния учен, би трябвало да потърсим доказателства извън дискредитираното българско духовно наследство, побрано в двата тома на “Веда Словена”. Което означава да се насочим към издирване на научно приемливи факти за наличието на свещена планина у нас или поне на усвоени пространства за свещенодействие, които на функционално и на лексикално равнище отвеждат към връзката Кайле-Кайлас. Търсим ги в проучванията на български археолози, етнографи, фолклористи, историци, лингвисти.

Свещената планина Кайлас в знанието на българите

За Кайлас като свещена планина българите узнават още през Възраждането – от статията на Раковски “Сурваки или Сур-Сива бог, празник славим въобще в България от народа на Нова година в ден св. Василия, 1-го януария”, публикувана в първия брой на сп. “Българска старина” през 1865 г. “В индийското най-старо вероизповедание *Сива* е едно от триличното (тримурти=троица) тяхно божество, *Брахма*, *Вишну*, *Сива*. (...) Ето що казват индийските богословци за троицата си: “Когато са станали четиринайсетте светове с оста (ахе), коя минува през тях над планината *Kailasa*=Кайласа, тогава се появил на върха на нея планина *триъгъла (triangle)* Иони и в Иони – Лингама. Тойзи Лингам (дърво живота) имал три кори; първата и най-външната е бил Брахма, средната бил Вишну, а най-вътрешната, най-крехката, бил Сива; и

когато трите богове се отделили, не останало друго в триънгла освен голото стебло, което е веки под наблюдението Сивово. Сива бог обитавал на златната планина Кайласа. Тамо имало едно плоско настлано място, върху което се нахожда един четвъртит (четироъглий) стол, украсен с девет безценни камения, и в средата Падма (lotus=лот, растение), носящ в недрата си триънгла, начало и извор на сичките неща. От тойзи триънгъл излязва Лингам, бог вечен, който обитава тамо вечно”.²⁰⁾

Интерес поражда редакторската бележка под линия, която приписва на индуистката митология идентифицирането на златната планина Кайлас с Хималаите.²¹⁾ Славата на Кайлас до ден днешен се подхранва от представи за святост. Споменаването ѝ насочва мисълта не толкова към добре известната географска форма (хребет и връх), а към идентификация с митични планини, известни под други имена. Ще припомним, че под снимката на обвързания с легенди и вярвания скален масив, поместена в изследването на Александър Илиев “Българите и полуостров Хиндустан”, стои следният надпис: “Връх Кайлаш (Мандара от планината Кайласа или Сумеру) в Шангшунг, Западен Тибет”.²²⁾ Макар и оскъдни, посочените сведения са ценни с това, че намекват за възможно съвпадение на свещената планина Кайлас със Сумеру (друга свещена планина или друго име на същия сакрален обект?) и с Хималаите (реален обект на съвременната география).

Лексикални отгласи

Образът на свещената планина неизменно включва съчетание от няколко релефни форми, а именно – връх, стъпаловиден склон, пещера и воден басейн (извор, езеро, река) в съседство.²³⁾ Неизменен елемент на това пространство е и присъствието на същества с по-особена стойност

в паметта на човечеството – божества, герои, хора със специална мисия, поклонници. Не само поради сходство на названията, но и по описание на митопоетичния обект и неговите обитатели Кайле-града от “Веда Словена” без съмнение е образ от духовното ни наследство, който носи в себе си характеристиките на свещената планина Кайласа/ Кайлас/ Кайлаш.

Кая/Къй

Любопитно е да се установи дали оронимът Кайлас (Кайласа, Кайлаш) се среща като название на реални географски обекти у нас и кои са те? Имайки предвид моделът на *Кайлас/Кайле*, би трябвало да се вглеждаме в обвързването на лексемата или част от нея (*-кай, -кий, -къй*) с пространство, съчетаващо елементи от свещената планина, а именно – скала (връх), пещера, извор. На същото основание, произтичащо от фонетичните закони на нашия език, отгласи от явлението *Кайлас/Кайле* биха могли да се открият както в лексеми със съставка *-кай,/-къй*, така и в лексеми с *-кал, -кол, -кул, -гал/гол, -хоул/хул, -чал/чел/чул*.

Лексикалното съвпадение, сходство или близост не е достатъчен аргумент в подкрепа на очакването за идентичност или друг вид връзка на конкретния български географски обект с Кайлас/Кайле-града. Зад топонимите би трябвало да се открива сходна функция и/или общ смисъл между нещата, които те назовават. По повод на какво биха могли да бъдат обхванати в една смислена функционална цялост *пространството* като земна форма, моделирана по определен начин, *човекът* в позицията му на избрано овластено същество (в ролята на Божий слуга, цар-жрец, културен герой, поклонник) и *результатите* от дейността му? Самият живот дава отговор на този въпрос. Да се живее, да се поддържа живот с определено качество означава да се познават и

спазват определени правила. Знанията за живота, неговия произход и успешно функциониране имат божествен характер. Те се разпростират върху всички страни на човешкото битие – от йерархията, времето, мястото и начините за общуване на човека с висшите сили и със себеподобните си до задоволяването на потребностите от храна и подслон. И всичко това в българската версия за функцията на свещеното пространство (което почти без изключение приема образа на планина) се усвоява в Кайле-града или се получава чрез неговото съучастие.

На територията на днешна България в активна употреба се срещат названията *Шаян Кая* (за скален манастир в м. Иаян Кая, с. Оногур, гр. Тервел, об. Добрич), *Каямийски* скали (местност край с. Ковачевица, Гоцделчевско, върху които според археологически сондажи се откриват култови площадки с улеи като елемент от тракийско светилище), *Кайлък* (лесопарк край Плевен, носещ названието на едноименна пещера). Според съвременната българска етимология *кайлък* е турска дума, превод на по-старото българско име на местността *Каменец* или *Каменна долина*. Сходни твърдения се разпростират и върху широко употребяваното у нас традиционно название за извор – *кайнак*, *кайначе*. Нека напомним, че едно от имената на тибетски език на скални форми в непосредствена близост до свещената планина Кайлас, по данни на Мулдашев, е “Сърцето на водата”. Нашият кайнак очевидно има обща лексикална съставка с Кайлас, а вероятно и с Кайлъка, тъй като пред пещерата, в подножието на скалата и до днес блика изворче. Логично е да се допусне, че ако Кайлас (съвместяващ камъка с водата чрез връх, издигащ се над пещера) е сърцето на водата, то всички източници на вода, извираща от земята, би трябвало да поддържат връзка с онова свято място и на лексикално равнище.²⁴⁾ Фактът, че с посочените топоними са назовани места,

свързани с култова дейност (езически светилища, християнски храмове), където хората идват, за да се покаят, прави възможно предположението за семантична обвързаност с глагола *кая се*. Смисълът му отвежда към религиозни действия на подходящо място (в храма-пещера, в архитектурно дооформената пещера на скалния манастир), където се изповядват греховете и където чрез *разкаяние*, молитви и подходящо поведение се постига *покаяние*. Според вярванията на българите водата има изключително важна роля за *очистването* като задължителен елемент в т.н. обреди за преход. В търсене на доказателства за правилността на новопосочената етимология се натъкваме за пореден път на съвпадения от поклонническата практика около Кайлас. В тибетския език съществува думата *кянгча*, която означава “обикаляне с прострация, т.е. измерване с тяло на обиколката на храма. По този начин – лягайки, ставайки и премествайки се с един човешки бой напред, хиляди тибетци ежегодно обхождат свещения връх Кайлаш”.²⁵⁾

Освен по линия на лексикалното сходство (*Кайлас-Кайле-Кая-Кайлък-кайнак*) при назоваване на места, които в българското землище са обвързани до ден днешен с практики, съвпадащи или сходни със свещенодействие, в българската езикова практика има потвърждение за пряко съотнасяне на свещено място (съвпадащо в представите на българите със свещена планина) с неговото наименуване.

Топонимът Света гора и неговите географски проекции

Взаимовръзката планина-свято пространство може би най-сполучливо е отразена в топонима *Света гора*. Това, че е отнасян към множество планини из историческото землище на българите и техните предци, предизвиква питането колко свещени планини има там, дали те едновременно или последователно носят това определение, в каква

последователност и по чий избор? В древността според Васил Миков названието Свещена планина или Света гора се е отнасяло до планинската верига над Родосто. Съвременното ѝ турско име Текир-даг е буквален превод на древния топоним. Планината Олимп във Витиния (Мала Азия) също е била наричана Света гора. Там от VII почти до средата на XI век е имало множество манастири и голяма монашеска колония, след което топонимът се закрепва за планината Атон на Халкидическия полуостров. *Света гора* се нарича най-източната част на Халкидическия полуостров. Топонимът *Атон* е представен като гръцки, със значение “безбожници”. Като такива гръците са окачествявали траките, древни жители на тези земи. Пак там по топонимични извори се установява българско присъствие още през ранното средновековие. Кога точно името Света гора официално се пренася от Мала Азия (Олимп) на Атон, откога датира духовният живот на полуострова и дали той не наследява свети места от предхристиянско време е въпрос, върху който допълнително трябва да се помисли. Факт е, че на определен етап Атон става привлекателен за монашеските среди, които започват да се заселват тук. Най-старият манастир (Великата лавра “Св. Атанасий Атонски”) е възникнал през X в. С времето сред християнските народи (“по подобия на Атонская гора” по думите на Раковски) всяко струпване на манастири в определена планинска област започва да се осмисля, а и да се нарича Света гора. Върху територията на днешна България все още се пази споменът за множество манастири от времето на Второто българско царство край Сливен. Това е Сливенската света гора. Света гора край Търновград в съседство с Царевец продължава и до днес да онагледява съвместяването на духовна и светска власт през българското Средновековие. Като пазител на духовната традиция през турското робство се утвърждава т.н. Софийска света гора. Над с. Ягодина (Дев.)

една височина, върху която личат следи от църкви и други постройки, се нарича от българите-мохамедани *Света гора*.²⁶⁾

Топоними, производни от кръст, и тяхната съотнесеност със свети места у нас

Топоними, произведени от лексемата *кръст* (*Кръста, Кръстов връх, Кръстова Гора, Кръстец*), също са доказателство, че назованите с тях предели са свързани с представи за святост. Кръстът като “природен код” подхранва легендите, преданията и обосновава наименоването. “И през средните векове често се срещат названия, които стоят във връзка с външния вид на мястото. Скилица през X в. споменува в Стара планина мястото Клидион - (*κλειδιου*), което значи ключ – Кръстец, т.е. място, гдето се пресичат две височини”.²⁷⁾ Подобни примери, които свидетелстват в полза на допускането за наличие на множество свети пространства по нашите земи, се потвърждават и от отношението на съвременния българин (строителство, поклонничество, културен туризъм) към местността Кръстова гора в Родопите.²⁸⁾ Примерите могат да бъдат използвани с оглед на евентуалната им причастност към Кайле/Кайлас в съдържателен план, особено ако се провиди някаква степен на лексикално (*-кайл/-кли*) сходство между посочената лексема и Клидион.

Съвременни археологически податки и тяхното “толкувание” в легендите на българите

С няколко топонима (*Кайа, Кайлък, Света гора, Кръстова гора*) които недвусмислено обвързват мястото с представи за святост, примерите за обекти на наша територия, напомнящи със своя релеф за свещената планина, не се изчерпват. Дотук евентуалните паралели бяха

търсени на лингвистична основа. Има ли обаче такива географски обекти, чиито названия нямат нищо общо с лексемата *кай* (кайле/кайлас) или с други лексеми като *свят* и *кръст*, но преданията ги обвързват с представи за святост?

Изключително полезен в търсенето на отговори по този въпрос е трудът на Васил Марков “Следите на Бога”, тъй като ни предлага описание на планински релеф по лични впечатления от теренни проучвания в края на 90-те години на XX и първите години на XXI век. Той е написан по археологически, лингвистични (топонимични) и етнографски (легенди и предания) извори, отнасящи се до впечатляващи скални форми в Стара планина (най-високата скалиста част с върховете *Юмрукчал*, *Чучул*, *Васильов*), Рила (*Царев връх*), Пирин (*Поповското езеро*, върховете *Кралев двор*, *Момин двор* и *Дженгал*), Родопите (скалния масив *Царев порт*). Освен тях подробно са проучени чрез същия интердисциплинарен подход обекти в обкръжението на горепосочените хребети и върхове, където се откриват скали, пещери, извори, езера, реки и островчета, обвързани с легенди за отвличане на мома от змей или за Крали Маркови подвизи.²⁹⁾

Преди да правим каквито и да било предположения за планини по нашите земи, белязани от представата за святост, нека да проследим описанието на природната среда с всички онези подробности, чрез които наблюдателният автор предава личните си впечатления. Своето теренно наблюдение Марков започва с обхождане на най-високата скалиста част на Стара планина, където се възвисяват върховете Юмрукчал, Чучул, Марагидик, Васильов. За отправна точка на наблюдението си избира в. Чучул, а в търсене на подробности от релефа, които “онагледяват” текста на легендите и преданията, разпростира погледа си на изток и запад по билото, както и на север и юг по

склоновете. “Още при първия оглед на терена се натъкнахме на оригинално архитектурно съоръжение, оформящо най-високата част на връх Чучул като *двустъпална землена пирамида*. На повърхността на терена личеше силно фрагментирана тракийска керамика. Южно – в подножието на върха, се наблюдават *огромни каменни блокове*, свързани от легендите с трапезите на героя, както и скалния *заслон*, определян като Крали Марково ханче.(..) В най-високата си част светилището е с *кръгла форма*, с диаметър 10 метра, обградено от невисока каменно-землена *крепида*. От юг, изток и югозапад, значително по-ниско се намира друга *площадка*, която го обхваща като полукръгла *дъга* с дължина 120 м. и ширина 10 м. Тя също в края си е укрепена с *крепида*. На западната част на върха беше установена трета *площадка*, в междинна височина между най-високата *кръгла* и полукръглата ниска част на светилището. Тя също е с *полукръгла форма*.(...) Ако от най-високата (част?) на светилището на връх Чучул се погледне на запад, хоризонтът се определя от дългия рид на Васильовската планина, където върху един аналогичен, силно изявен *конусовиден* връх, се намира според народната легенда Вятърната мелница, без да се уточнява чия е тя. Днес тук на терена се наблюдава разсип, с диаметър около 20 м. При направените през 90-те години археологически сондажи беше открита фрагментирана тракийска керамика и един римски денарий. По сведения на местното население вътре в кръглото помещение е имало изправени *четири огромни камъка*, може би част от мегалитна *арка*.(...) Всъщност съоръжението е част от внушителен древнотракийски *поселищен комплекс*, разположен върху билото на високопланински рид, в подножието на връх Васильов. Става дума за мощна тракийска *крепост*, вероятен племенен център, с тройна крепостна *стена* и с *цитадела* в най-високата ѝ част. *Некропол* от плоски цистови гробове е разположен

по рида, южно от нея и в самото подножие на връх Васильов. Следи от открити железни *рудници* се наблюдават между крепостта и некропола. Гробищата се наричат от местното население “елински”(…) Без съмнение най-голям интерес в този архитектурен, легендарен и топонимичен комплекс представлява Васильов – Царев връх”.³⁰⁾

Върху географската карта на България най-високата част на Балкана между Ясенския и Рабишния проход е представена чрез наименованията Калоферска, продължена на запад от Троянска и на северозапад от Васильовска планина. Традиционната топонимия описва reliefa около най-високия старопланински връх с названия, извеждани от и съхранени чрез епоса за Крали Макро. Според изследователя погледът от разположения в северните склонове на Балкана връх Чучул, насочен на юг, открива низ от върхове върху скалистия гребен на планината от изток на запад в следната последователност: Марагидик, Юмрукчал (дн. в. Ботев), Кръстците, Купените (Малък и Голям), Амбарица и Харманите. Изследователският поглед не се ограничава само върху този близък хоризонт, но се насочва и далеч надолу на север и юг по склоновете на Стара планина, за да открие нови многозначителни от гледна точка на митологията форми от земния relieф. В северния склон на планината Куманица (още една морфологична единица от тялото на Балкана), в местността Стенито (рид, който се спуска от централното остро било на Куманица към скалистата долина на р. Черни Осъм) се намира т.н. Крали Маркова дупка. По лични впечатления на автора тя “представлява огромна *подземна зала* с почти правилна *кръгла* форма. Стените ѝ се събират *камбановидно* нагоре в голям кръгъл отвор. Източната стена е пробита (...) и представлява импозантна естествена скална *арка*“.³¹⁾

Гледката към южните склонове дообогатява подробностите в една завършена, симетрична по своята композиция, картина: “Обикновено изследвачите пропускат картината от южната страна на планината, където също се наблюдават в подножието ѝ, върху изявени скални терени, *мегалитни тракийски жертвеници*, свързани с крали Марковия легендарен епос(...). Най-голям интерес от известните ни легенди представлява тази за Остро бърдо, край гр. Сопот. (...) Остро бърдо е един скалист завършек на дълъг рид, спускащ се от централното било край връх Амбарица на юг. Специален интерес представлява името на рида във високата му част – Залъмица” (Залмоксис).³²⁾

Дотолкова, доколкото не разположеното в планината светилище, а самата планина като гостоприема среда за култова дейност е мимоходом споменавана във връзка с проблема за скално изсечените паметници при изследване на мегалитите в България, смятаме за полезно привеждането на примери и от други български планини. Идентифицирайки природната среда около Попово езеро в Пирин с древнотракийско светилище, Марков споменава следните подробности: “Беше регистриран огромен като обем *пирамидален* тракийски *жертвеник*, разположен на върха на каменен блок, лежащ на североизточния бряг на Попово езеро. Край него бяха открити изкуствено вдълбани в скалите кръгли *ями* и такива с формата на човешки стъпки”.³³⁾

Рила също дава пример за обвързани с легенди сакрални обекти от предхристиянско време. Един от тях е Крали Маркова скала под Царев връх (в западния дял на планината, над с. Бистрица, Благоевградско): “Самата скала представлява *стъпаловидно* издигащ се от запад на изток камък, разположен край един от многобройните извори на река Бистрица, върху западния склон на Царев връх. От

южната му страна се наблюдава неголяма *ниша*. Върху най-горната площадка изкустно са издълбани няколко *ями* с клъгла или елипсовидна форма. Една от тях е с по-особена форма на “лъжица” с къса дръжка. По цялото протежение на скалата в посока изток-запад, от най-високата част към другите две по-ниски *площадки* се наблюдават няколко широки *улея* (...) нишата-пещера, разположена в южната стена на камъка, не се коментира от легендата тук, но тя присъства в почти всички паметници от тази група и в част от легендите е коментирана като жилището на Крали Марко”.³⁴⁾

Феноменът *Цареви порти*, с който в изследването на Марков е представена Родопска планина, е впечатляващ с повтарящото се съвместяване на природни дадености (скален масив, пещера под него) и следи от културна дейност (тракийска могила и развалини от сграда, вероятно хероон). Той е описан със следните подробности: “Разположен е на около 3,5 км северозападно от с. Ковачевица, Гоце Делчевско и представлява естествена скална *арка* – малък скален мост, отворът на който е ориентиран на североизток, към изгрева на слънцето. Арката се намира в почти най-високата част на *стъпаловидно* спускащ се надолу хребет, към внушаващото респект скално ждрело на р. Канина. Естествените *площадки* на хорста са осеяни с множество фрагменти ръчно изработена керамика, датираща от старожелязната до елинистическата епоха. На този етап от проучването е трудно да се определи дали този керамичен материал е резултат от култови практики и върху по-ниските скални площадки, или е свлечен от скалната площадка, разположена югозападно и непосредствено пред скалната арка. Самата арка от югозапад е вид *трапец*, разширяващ се при основата. В дълбочина навътре в скалата се образува малко помещение, напомнящо природна пещера, грубо оформено отгоре като *свод*,

половината сега рухнал. В центъра на въпросното помещение е разположен *голям каменен блок* – може би жертвеник, лежащ в културен пласт”.³⁵⁾

Освен описаните дотук мегалитни тракийски светилища, разположени във високите части на големите ни планини, Марков обхожда и обекти по планинските склонове, към които е насочен от легенди и предания и които възприема като част от гореописаните сакрални комплекси. Общото е в начина, по който са оформени светилищата. И тук при археологическия сондаж се откриват “скални възвишения с естествена *пирамидална* форма” (м. Момски камък край с. Голяма Желязна, Троянско); *площадки* с различна форма и височина, осянати с *ямки* и *улеи* (м. Ичера край Лесидрян, Троянско), *тронове* (седалища в м. Маркова скала край с. Долен, Гоце Делчевско); следи от архитектурна дейност (укрепление в най-високата част на скалата в м. Ичера, руини около отвора на пещерата Сярина дупка край Угърчин, следи от манастирска сграда край м. Русен камък до с. Русокастро). Доста пълна представа за вида на тези светилища дава т.н. Маркова скала край с. Долен, Гоце Делчевско. Освен добре огладената отгоре скала с множество изкуствено създадени по преценка на Марков вдлъбнатини, възприемани като следи от стъпката на Крали Марко, следи от копитото на коня му, от неговата копаня, от синджира на кучето му, тук се открива и нещо уникално. Това е рунообразен знак с формата на кръст, направен върху изгладената повърхност на камъка над скалната ниша.³⁶⁾

Наблюденията от теренното обхождане потвърждават един неоспорим факт, а именно наличието не просто на сходни, а на съвпадащи като форма и съчетание на елементи скални комплекси във всички изследвани от Марков планини. Пирамидално и конусовидно

оформени върхове, терасирани склонове, камбанообразни пещери и скални ниши, арки, стълби, тронове той описва в Рила, Пирин и Родопите, като отбелязва (воден от легендите и преданията), че ги открива не само по билата и в подножията на върховете, но и по снижаващите се ридове. Паралелизъм се открива не само по отношение на мегалитния компонент (родопската скална арка *Цареви порти* и скалната арка върху стената на пещерата *Маркова дупка* в Балкана, островчето в *Поповото езеро* в Пирин и *Попова шапка* в Родопите, на брега на р. Вищерица). Поразителното е, че върху повтарящите се природни форми се наслагват повтарящи се съответствия от топонимично и легендарно-митично естество. Самият автор търси и подчертава тези съвпадения: “Не бих си позволил този твърде пространен и в много пунктове несигурен анализ на легендите и паметниците, свързани с Царев връх в Рила планина, ако те не кореспондираха с тракийски култови паметници, свързани с два други топонима, на които попаднахме при проучванията си – връх Васильов (Царев, Царски връх) в Централния Балкан и Цареви порти в Западните Родопи, край с. Ковачевица”.³⁷⁾ Паралелизъм по линия на топонимите и свързаните с тях легенди Марков открива и между Пиринските върхове около циркуса на Попово езеро Кралев двор, Момин двор, Безбог и Дженгал и старопланинските върхове Юмрукчал, Марагидик и “особено с легендария цикъл, свързан с връх Чучул и Крали-Маркова дупка в планината Куманица, пак в Централния Балкан”.³⁸⁾

Въз основа на намерените археологически материали (керамика, монети, култови предмети, следи от огън) в обкръжението на изследваните скални комплекси в Стара планина, Рила, Пирин и Родопите, авторът ги идентифицира като древнотракийски мегалитни светилища. Той свързва функционирането им (от бронзовата до късно

елинистичната епоха) с религиозната активност на траките. Няма да коментираме авторовата интерпретация относно това кое тракийско божество с какъв култ е било почитано и кой включен в археологическия сондаж обект на кое известно древнотракийско светилище съответства. Не че проблемите на тракийската религия са маловажни или паралелите с гръцкото, хетското и индийското митопоетично наследство - прекалено експлоатирани. Факт е обаче, че те от дълго време са предмет на научен интерес. За нас в случая особена притегателност има описанието на природните и съседстващите с тях архитектурни дадености, както и възможността те да бъдат подложени на нов прочит, въвеждащ нови научни гледни точки върху очевидно “доказани” неща.

Показателни за преосмислянето на взаимовръзката природно-културно са идеите на Марков относно водещата роля на т.н. от него “природен код”. По повод на мегалитното светилище около Попово езеро той казва: “... светилището е кръгло, но не е архитектурно. То е природен код под открито небе и вероятно за такъв е използван сакрализиращият циркус на Попово езеро на върха на Пирин планина. Нещо повече! Би трябвало да мислим, че архитектурните решения на древнотракийските светилища с кръгъл план само го повтарят като архитектурен код”.³⁹⁾ Не само кръгът на циркусовото езеро, а и отворът на пропастната пещера е възможният природен образец, повторен чрез планировката на древнотракийските светилища под открито небе. Сярина дупка край Угърчин е пример, който по убедителен начин илюстрира авторовата идея за архитектурния код като формално подражание на природния код: “Около отвора на пропастната пещера личат руини с овален план, обграждащ го от всякъде (...) В съседство

със самия ръб на отвесната скала е оформена равна площадка, до която се стига по три стъпала надолу”.⁴⁰⁾

Освен геометрични, природният код (ако се съди по примерите на Марков), включва и стереометрични форми – камбановидна, полусферична, конусовидна, пирамидална. По повод на пещерата *Драганчовица* край с. Гложене, Тетевенско и отражението на нейната форма върху култовата архитектура е казано следното: “Първото нещо, което човек изпитва при вида ѝ, е страх и респект от шеметната височина и обемите на карста. Специално внимание трябва да се обърне върху камбановидния обем на пещерата, разширяваща се при дъното и стесняваща се при отвора горе. Естествен природен феномен с форма, която ще видим повторена при скалните гробници и при гробните камери на градените кръгли гробници с кошеровидно покритие, както и в описанието на прочутия кръгъл храм на Дионисий-Сабазий в Тракия”.⁴¹⁾

Авторовата интерпретация не подлага на съмнение коментираните дотук релефни форми (езерният бряг, гърлото на пропадна пещера, върхът, склонът, обемите на проходни и пропадни пещери) като резултат от дейността на природни сили. Формата е заимствана впоследствие от човека чрез подражание, при което природен и архитектурен код се уеднаквяват. Както показва и самият оглед, те “съжителстват” на едно и също място, възприемано като свято, при което архитектурата дублира природата. Впечатление от рода на “добре изгладена скала”, “изкустно издълбани ямки” и пр. навеждат на мисълта за човешка намеса в “природния код” – мисъл, отдавна изречена и от други изследователите на мегалитните паметници. Авторът приема, че човекът не само подражава дословно на природата в

сакралната архитектура (чрез формата на плана, на обема), но че той на някакъв етап участва в дооформянето на т. н. природен код.

Природният код впечатлява не само със своите форми, но и с тяхната много точна насоченост спрямо посоките на света и движението на небесните тела. Как се получава подобна ориентираност на скални арки, на върхове, на пещерни отвори към определени значими от астрономическа гледна точна състояния и движения: равноденствие, слънцестояне, изгрев, залез? Археoaстрономическата характеристика на обходените от Марков обекти показва, че скалната арка *Цареви порти* в Родопите е ориентирана (от природата?) в посока, която улавя на хоризонта пролетните изгреви на слънцето. Що се отнася до най-високата скалиста част на Стара планина, при оглед на място Марков извлича следното впечатление: “Ако се съди по местоположението, формата и ориентацията на площадките, то култовите действия вероятно трябва да се свържат с изгрева, зенита и залеза на слънцето. Слънцето, което, гледано от тук, почти през цялото време на деня се движи над скалистите върхове на планината, свързани с Крали Марковия цикъл от легенди”.⁴²⁾

След като разполага с богата съвкупност от археологически паметници, археоaстрономически данни, топоними и извори на устното народно творчество, събрани от посочените вече най-известни планини на територията на днешна България, Марков е склонен да потвърди правомерността на представата за наличието на свещена планина в Древна Тракия. По принцип в световната митопоетична традиция върхът на свещената планина е дом на бога (боговете). В подножието на върховете и по склоновете се разполагат светилищата, до които живеещият в полите на планината човек се изкачва, за да отдаде почит и да измоли нещо от бога. Тази структурираност на пространството по

вертикал е израз на йерархията в общуването между богове и хора. Впечатленията на Марков от теренното обхождане са, че в най-високата скалиста част на Балкана следи от археологически материали няма, което означава, че на тази височина не е била извършвана никаква култова дейност. “Култовите места, в които древните траки почитали боговете си, се намирили по ниски върхове, в подножието на свещената планина, ако и те да повтарят като топография и местоположение космическата планина”.⁴³⁾

Представата, че в земите на днешните българи се издига свещена планина, не е нова. Тя обикновено се преплита с представи за големина, височина, святост, произтичаща от нечие божествено присъствие, и е подклаждана от знания, идващи от дълбока древност. На Херодот се приписва твърдението, че най-високата планина в Тракия се издига в земята на бесите, а те, както е известно от съвременната историческа демография, обитават Пирин. В подкрепа на казаното от древногръцкия автор е използвано българското устно народно творчество. Според Марков в нашите народни песни и предания Пирин е описана като най-стара и най-святата планина, което му дава възможността да изкаже предположението си, че тя може да се възприема като “един своеобразен древнотракийски Олимп”.⁴⁴⁾ В българска среда обаче сме изправени пред ситуация, в която за статута “свещена” могат да претендират и други планини. Възможността за пренасочване на погледа се дължи на чужд картографски извор – западноевропейска карта на нашите земи от късното средновековие, където е отбелязана свещена планина. При научната интерпретация на данни, събрани по време на комплексна научна експедиция “Централен Балкан 1999”, Иван Христов я използва като допълнителен извор, за да идентифицира онзи дял от

старопланинската верига, който е известен като Васильовска планина, с посочената върху картата свещена планина.

Всъщност колко свещени планини има в България и в земите на нашите предци, останали извън политическите граници? Една, която задава топографския модел на всички останали планини или цялото пространство, обитавано от българи, е покрито със свещени планини? Светостта на определени предели в описаните планини като че ли е неизменна тяхна характеристика. Както и да се променя религията, те запазват връзката си с божественото присъствие. Изследването на Марков е ценно с това, че то документира приемственост между тракийската вяра и християнството по отношение на свети места. В Балкана това са множеството манастири по северните и южните склонове, между които заслужава да бъдат споменати Троянския и Калоферския. Първият е дом на чудотворната икона Богородица Троеручица, а самото подчертаване на ръката в християнската религия има дълбока връзка с древната вяра за божията ръка. Предметна метафора на отворената към небето длан е ямата, издълбана върху скала – един често срещан факт при мегалитните паметници. Вторият е в съседство с м. *Залъмица*, топоним, за който авторът допуска, че може да бъде изведен от тракийския антропоним *Залмоксис*.

Рила също дава пример за приемственост на места, свързани със свещенодействия и локализиращи около *Царев връх*. В западното му подножие се намира местността *Църквището*, където е открит раннохристиянски култов комплекс. В посоката на север от склоновете на *Царев връх* се намира Рилският манастир и скалистата местност в долината на Рилска река, където е живял св. Иван Рилски. Поразителен е фактът, че обиталището на пустиножителя не се отличава от това на

змея. То се свежда до малка проходна пещера, извор и скална площадка, където св. Иван Рилски посрещал изгрева на слънцето.

Древните религиозни традиции на Пирин, чието мегалитно светилище около Попово езеро е привличало поклонници от Мала Азия и Беломорието, през новата ера намират продължение в дейността на изявиени християнски центрове по Струма (Сандански) и по Места (Никополис ад Неструм). В контекста на приемствеността съвсем закономерно изглежда това, че в местности, където според легендите се намират Маркови скали, Змейови дупки и аязмя с лековита вода, днес се откриват следи от манастири или се издигат църкви (ц. Св. Георги в м. Русен камък край с. Русокастро, манастирче край с. Ичера), а религиозният живот включва поклонничества, правене на курбани, честване на храмови празници.⁴⁵⁾

Заклучение

Планината като реален географски факт и образ-творение на митологията е неразделна част от представата за българите и за обитаваното от тях пространство. Неоспорим факт е, че българите са планински народ, че те през целия си дълъг исторически живот трайно усядат в планински предели. От казаното дотук, обаче, се разбира, че планините, за които стана дума в този преглед на обживяното от българите и техните предци пространство, не могат да бъдат делени на реално съществуващи и измислени. Митичната или свещената планина не е измислица. Тя би могла да бъде и на практика е всяка географска даденост с определен релеф, осмислена като пространство с особено качество. Тази особеност на реалния географски обект се открива в топографията и в топонимията, подробно обяснени чрез подходящ мит. Всяка от поименно представените в това изследване планини отговаря

на представата “свещена” и това беше пространно аргументирано. Въпросът е какво е мястото на всяка от тях спрямо представата за свято пространство, каквато слава си е извоювал Кайлас? Дали в паметта на човечеството има спомен за едно единствено най-свято или по-свято място на земята, което е моделиращо спрямо всяка друга географска даденост, възпроизвеждаща функциите му? Е ли това място свещената планина Кайлас в Тибет? Възможно ли е споменаването ѝ в статия на Раковски да е подтикнало въображението на Гологанов да създаде образа на Кайле-града, при положение, че големият наш възрожденски народовед споменава Кайлас единствено във връзка с някои образи и идеи от индийската митология. Идеята, че свещената планина Кайлас е център на обитавано пространство, наречено от Мулдашев “Град на Боговете”, е от края на ХХ век, въведена в научно обръщение в самото начало на ХХІ век. Фактът, че тази идея, документирана и обоснована чрез проучване на географския обект, съвпада с образа на Кайле-града от “Веда Словена”, би могъл да породи няколко въпроса. Първият от тях е дали Мулдашев познава този сборник и неговите текстове? При доказано почтеното му отношение към ползваните от него извори и подробното описание на пътя на собствената му мисъл до идеята за “Града на боговете” отговорът е отрицателен. Което прави убедително допускането, че “Веда Словена” (която няма как да е повлияна от идеите на Мулдашев) пренася във времето знание, вплътено в образа на град, където богове и царе се срещат и общуват. А съвременният научен подход към свещената планина Кайлас с постигнатите дотук резултати е предпоставка за преосмисляне на отношението към “Веда Словена” поради възможния ѝ статут на автентичен извор.

Няма как да получим отговор на въпроса Тибетският Кайлас ли е описан във “Веда Словена”. Кайле-града е престолнина на “царя на

нашите дедове” според някои песенни текстове, но той е разположен “на поле-ту”. И все пак изкушение да се обвърже този образ с онова свещено пространство съществува, особено ако се тръгне по линия на идеи за прародина и преселения. И подобни идеи едва ли могат да се смятат за нелогични или лишени от исторически основания. Възможната връзка между пространството-образец (Кайлас) и неговите копия, възникнали в пределите на различни планини (в нашия случай Стара Планина, Рила, Пирин, Родопите и др.) изглежда убедителна по представените археологически и лингвистични данни. Нашите свещени, свети, кръстови, царски планини/гори/върхове повторят като състав и разположение задължителните елементи на свещената планина. Доколко “природният код” на скалните форми (пирамиди, площадки, стълби, тронове) е въпрос на сляпа случайност? Най-впечатляващото прозрение на Мулдашев след огледа на Кайлас е, че “природната форма” на този планински масив, както и на близкото му обкръжение, е дело на разумни същества. Именно по показателя “сътворяване и обживяване” на географски форми, факт, към който ни насочват множество български легенди и предания, откриваме потвърждение за наличието на типологично сходни обекти (свещена планина/светилища/домове на богове) върху територията на българите. А що се отнася до съвпадащите определения (*свят, кралев, царски*), те като че ли потвърждават мисълта на Раковски, че “землеописанието” също се пренася, като по всяка вероятност преносът не е произволен, а е свързан с назоваване на съвпадащи или сходни същности.

Повод за размисъл относно някакъв вид обвързаност между Кайлас и Кайле дават и споменатите в легенди, предания и песни обитатели на тези “градове”. Вече беше казано, че в града на Има царе слизат змейове и юди. За разлика от текстовете на “Веда Словена”,

където постоянен обитател на Кайле града е *царят на нашите дедове*, за когото знаем единствено това, че е пребивалал на небето като *изметчия* на Бога, легендите и предания за местностите, известни с имената *свети* и *царски*, без изключение са жилища на змейове, самодиви/самовили или на Крали Марко. Последният е най-популярният български образ на исполин. Интересна подробност е споменаването на градина (самодивски градини, момин двор) и/или стопанство (купни и харман на Крали Марко по билото на Васильовската планина). Но градини и дейност на богове, полубогове и хора с особен статут, носеща богатство, се споменават и по повод на Тибетския Кайлас. Според индийската митология на връх Кайлас се намира градината на Кубера – бог на богатството. За нея се грижат същества, наричани йакши, “другите хора”, “чистите хора”, споменавани също в митологиите на вьетнамци, корейци, египтяни. Зад названието “якши, йакши, йакси” се откриват различни образи, а именно: джуджета или прекрасни, силни млади хора.⁴⁶⁾ Връзка между Кайлас и създания от рода на митични чудовища, великани, основоположници на царски династии се открива на лексикално равнище в митологиите на множество народи (Кайгус, Кайлу-шен, Кайминшоу, Кайяниди).⁴⁷⁾ Отглас от евентуална връзка между названието на великани, извеждано от корена *кай* (без асоциации с Кайлас обаче), търси Светлозар Попов в прозвището Кий на Кубратовия брат Шамбат. Впрочем правомерността на подобно допускане се потвърждава и от споменатите у същия автор (в книгата му “Българското име в библейски времена”) примери не само на теоними (Кубера), етноними (кай-каиа)⁴⁸⁾ и антропоними, но и на титли като канас, кан, каган, еднозначно и неизменно съотнасяни с българско присъствие.⁴⁹⁾

Образът на Кайле-града, при цялата си фрагментарност в текста на “Веда Словена” заслужава специално внимание, защото дава възможност да се открие българската реакция спрямо проблемите на светостта в контекста на световната митопоетична традиция и нейното (на светостта) присъствие в историческата практика.

БЕЛЕЖКИ

1. *Большая советская энциклопедия*. Т. 19, II изд., М., 1953, с. 374. Според *Мифы народов мира*, Т. 2, М., 1980, с. 610, Кайласа е в Хималаите и по-точно в южната част на Тибетското плато, представено като част от тази планина.

2. БСЭ, т. 19, II изд. М., 1953, с. 374. Образцов, П. *Анти-Мулдашев. От кого е произлязъл уфимският офталмолог?* С., 2005, с. 22.

3. Образцов, П. цит. съч., с. 22, където авторът се позовава на *Атлас мира*, М., 1999 г.

4. *Мифы народов мира*. Т.2, М., 1980, с. 610. Много интересна връзка прави Светлозар Попов в книгата си “Българското име в библейски времена” и по-точно в гл. 8 – “Мойсей – Пророк на Йехова” по повод на хипотетичната връзка между българите и някои древни народи (йакшас/йаксас), чийто етноним съвпада с този на съществата, обработващи градините на бог Кубера, които се намират на връх Кайлас. Вж. Попов, Св. *Българското име в библейски времена*, Варна, 2005, с. 82-83: “Установихме, че първата предполагаема среща на древните българи с рода на Тара и Авраам се е състояла в района на Северна Месопотамия с център Харан, през XVIII-XVII в. пр. Хр. Тогава се сливат двата миграционни потока на забягналите от Ур Халдейски Аврамови родственици и нахлулите от Изток нашественици – конните арии, начело с хиксосите-йаксас. (...). Самите хиксози (йаксас, йакшас) откриваме отново в индийска среда, представени в индийската митология като клас полубогове. Историята сочи, че хиксосите не са спрели пътя си в Северна Месопотамия, а са продължили, стигнали са до Египет и дори са го завладели и властвали над

него близо век. Ето защо откриваме следи от индийска култура и тук. (...). За читателя няма да е трудно да открие в този текст натрупващите се паралели в названията на индийските гупти и египетските копти; между индийското Тебес, отправящо ви към съседен Тибет и египетското Тива; между Кардама и Кардамоновите планини в Индия и местността Кардамст`хали в района на Коптос и Тива край Нил. Още по-очевидни стават тези паралели, имайки предвид значението на името Кардама – “сътворен от кал”, египетската легенда за произхода на човека от калта на реката Нил и фонетичната близост на Кардама с библейския родоначалник Адам, също произлязъл по Божията воля от кал (глина), както и с неговия индийски аналог Адама. Вече споменахме за помощниците на индийския бог на богатството Кубера – йакшите, появили се в египетските легенди с името йакшас (йаксас), идентифицирани от нас като хиксози. Ще прибавим, че те имат широка популярност на доброжелателни, силни и външно прекрасни млади хора, потомци на самия Брахма или на неговия син Пуластя, наричани “другите хора” или “чистите хора”. Те пазят градината на Кубера на връх Кайлас в Хималаите, но славата и името им са достигнали далеч по чуждите земи и освен в индийската митология, те присъстват в египетската, също във виетнамската и в корейската митологии”. Светослав Попов цитира МНМ, Т.2, с. 682.

5. Стейн, Р. *Тибетската цивилизация*, С., 2001, с.16, 33, 312. Да се обърне внимание на разминаването в названията. Имам предвид горепосоченото название “Гантри”.

6. Мулдашев, Е. *В обятията на Шамбала*. С., 2004, с. 258, 332. У нас едно от традиционните названия за изворче е “кайнак”, “кайначе”. То определено има обща лексикална съставка с Кайлас. Ако Кайлас е сърцето на водата, то всички източници на вода, извираща от земята, би трябвало да поддържат връзка с онова място и на лексикално равнище.

7. Илиев, А. *Българите и полуостров Хиндустан*, С., 2006, с. 52. На с. 84, представяйки някои топоними от Тибетската автономна област в Китай, авторът пише: “Кайлаш (най-свещеният регион на полуостров Хиндустан) – обл. Кардамесвара, Кардам, Уйгарчен, Шипки, превал Шипки Ла”, а към

иллюстративния материал, който не е номериран, е включена снимка на скален масив, под който се чете: “Връх Кайлаш (Мандара, от планината Кайласа или Сумеру) в Шангшунг, Западен Тибет. Този цитат затруднява още повече обвързването на топонима Кайлас (Кайласа, Кайлаш) еднозначно с географска форма, под което се разбира планинска верига (хребет), скален масив (планина, връх), както и най-високата част на скалния масив. Допълнително обръкване внасят и названията Сумеру и Мандара, за които авторът не е посочил на кой език са и кой народ ги използва.

8. Мулдашев, Е. *Златните плочи на Харати*, С., 2004, с. 191. Един от възможните пътища до този планински хребет от Непал до Китайски Тибет, използван от Мулдашев и неговия колектив, преминава през китайското градче Джангну и селцето Ниалам. По-сериозни изпитания носи пътя през Хималайския хребет, който поклонниците преминават в района на Бадринат.

9. Мулдашев, Е. *Златните плочи на Харати*, С., 2004, с.192-193. Същият, *В обятията на Шамбала...*с. 243.

10. Историите и легендите, впечатленията на монаси и поклонници, както и личните впечатления на автора от наблюдаваната културна среда (брой и ориентация на ступите, предмети за поклонение, религиозно поведение) уплътняват представата му за Кайлас като пространство с подземна и надземна част. Трупат се знания за наименувани обекти около свещената планина, за входовете към подземията на Кайлас. Целта на експедицията е да идентифицира известните вече от предишни описания (у Ръорих и др.) наименувани обекти – малък Кайлас, Статуята на четящия човек, Секирата на съдбата, Мястото на гладния дявол. На този етап се търси и потвърждение за изкуствения произход на свещената планина – център на Града на боговете, чрез формиране на хипотези за технологии, задействащи фини енергии посредством формата и нейното интерпретиране като пространствена мантра. Върви се и към преосмисляне на някои легенди в духа на съвременните научни постижения – например тайнственият камък Шантамани, донесен на земята от крилатия кон Лунг-та. Мулдашев е склонен на види в него каменен файл, който съдържа основната програма за живота на земята. Тя е осъществена поетапно

от обитателите на Града на Боговете, потвърждение на което Мулдашев открива на т.н. Място на гладния дявол, което според него съвпада с Града на йогите. Тук историческа реалност и легенда се препокриват във фигурите на 8-те вкаменени хора. Според легендата всеки от тях има отношение към отломък от камъка на Шантамани, а според Мулдашев това е образът на съществото, призвано да осъществи осемте етапа от програмата на живота, закодирана в каменния файл. Особен интерес от знанията, събирани преди експедицията, представлява онази тяхна част, която се отнася до възможностите за общуване със свещеното пространство – определен тип поведение (мълчание, чисти помисли, изричане на заклинания), което се постига чрез самоконтрол и изпитания, на които човек доброволно се подлага.

11. Мулдашев, Е. *Златните плочи на Харати*, С., 2004, с.212. Вж. също 197-257.

12. Стейн, Р. *Тибетската цивилизация*, С., 2001, с.29-30: “Името “Тибет”, необяснено още, е може би плод на смесване, получило се от налагането на южните тибетци над тюрко-монголското население от североизток. Името, с което тибетците назовават своята страна Бод (в днешно време се произнася като Пьо в централния лхаски диалект) е било много добре транскрибирано и запазено от техните южни съседи, индийците, които казвали Бхота, Бхаута или Баута. Смяташе се, че това име се е срещало у Птолемей и в Периплуса на Еритрейско море (гръцко съчинение от I век), където се споменава народът баутай и реката Баутискос, по повод на една област в Централна Азия. Но през тази епоха не знаем нищо за съществуването на тибетците. Китайците, въпреки че са много добре осведомени за тибетците от VII в. нататък, предават вместо Бод – Фан (древното Биуан). Дали защото в Тибет са замествали често Бод с Бон, или защото китайската дума fan служела за означаване на “варвари”? Не се знае. Но от един тибетски посланик китайците бързо възприели името Тоу-фан, смесвайки го с името на едно тюрко-монголско население – Тоу-фа. Неговата оригинална форма би трябвало да бъде нещо като Туппат. През същата епоха в тюркските и согдийските текстове се говори за един народ Тюпют, който може да се локализира на

североизток в днешен Тибет. Именно тази форма разпространяват мюсюлманските автори след IX век (Тюббет, Тиббат и др.). От тях тази форма преминава сред европейските пътешественици от Средновековието (Плано де Карпини, Рубрук, Марко Поло, Франческо дела Пенна)”.

13. Мулдашев, Е. *В обятията на Шамбала...с.* 52: “След като изминахме 6 километра, спряхме на място, откъдето свещеният Кайлас изглеждаше най-величествен. В сравнение с него околните хълмове бяха невзрачни и незначителни. Той приличаше на грандиозна и необичайна стъпаловидна пирамида. Не оставаше и най-малкото съмнение, че пирамидалната конструкция с височина 6666 метра, е създадена от човешки ръце или... Близките до нея планински хребети с обичайни върхове и клисури сякаш подчертаваха изкуствения ѝ произход”.

14. Мулдашев, Е. *В обятията на Шамбала...с.* 173.

15. Мулдашев, Е. *В обятията на Шамбала...с.* 101. В същите книги по твърдение на монасите, които са ги чели, се откриват описания на Шамбала и на “Царството на мъртвите”.

16. Веркович, С. *Веда Словенах. Обрядни песни от язическо време, упазени со устно предание при Македоно-Родопските Българо-Помаци.* Книга друга. С. Петербург, 1881, с. 245.

17. Пак там, с. 225. Вж. също с. 215 (Личен ден Масин ден, песен 3, стих 75-80): “Форкна си ф Бела града, Ф Бела града фаф Калица”).

18. Пак там, с. 232-233 (в раздела “За Масин ден” (от друго пеец), Песен 2, 230-233).

19. Повече по темата за урбанизацията по примери от “Веда Словена” виж у Симеонова, Г. “Първа града” – абсолютното или поредното начало. (По текстове от том първи на “Веда Словена”). – В: Етнология на пространството. Ч.2, С., 2008, 21-35. Симеонова, Г. Градът в контекста на митопоетичната урбанизация – оцеляло наследство или първопоява (По текстове от том първи на “Веда Словена”), сп. Минало, 1, 2008, 78-94. Симеонова, Г. Царят на нашите дедове. – В: Пътеките на мисълта, С., 2008, 249-287. Симеонова, Г. Словесни отломки от “Веда Словена”, сп. Минало, 1, 2010, 52-74.

20. Раковски, Г.С. Сурваки или Сур-Сива бог. – В: *Съчинения*. Т.4, С., 1988, 363-364.
21. Раковски, Г.С. Бележки.- В: *Съчинения*. Т.4, ...с. 591. Според тази бележка Кайласа е в Хималиете, а те – в Хиндистан, а Лингама е не дърво на живота, а фалически символ.
22. Илиев, А. *Българите и полуостров Хиндустан*, С., 2006, с.62, 82. Снимката е в приложение с неномерирани страници.
23. Спиридонов, Т. *Свещената планина и етническата територия*, С., 1998.
24. Мулдашев, Е. *В обятията на Шамбала*, С., 2004, с. 258, 332. Марков, В. *Следите на Бога*, Благоевград, 2002, с. 58. *Енциклопедия България*. Т.3, С., 1982, с. 276. Названието на скалния манастир е взето от фоноизложба на свещени български обекти, показана през 2008 г. в градинката пред СУ. Иванов, Б.И. *Прабългарският език в европейските езици*, Бургас, 2002, с. 67. В опит за откриване на българска етимология на оронима Кайлас се обръщам към говорещата азбука на посочения автор. Идеята се свежда до търсене на смисъл във всеки звук на българския език: **Къ-Ай- Лъ-Шъ**= (Къ-женско, гънка, поражда, утроба, кълн, до; Ай- небе, най-висш, време; Лъ- гръд, майка, извор, род, зърно, семка, дълъг, висок, планина; Шъ- ръка, длан, числото 5), от което излиза, че Кайлаш има отношение към властта, участието на нещо, означено с 5 (петте елемента), към планината като високо място, свързано с небето, но и със зараждането и отглеждането на живота – нещо като утроба, в която кълни зърното, рода, откъдето започва да тече времето). Вж също с. 18 **Къ-Лъ** (жена, майка – кала, калина, калеко, поколение, гъл); с. 52 **Къ Ай Бъ** (време, временно, променям – хава, кая се, каба (мек); с. 53. **Къ-Ай-Лъ-Тъ** (поражда година, започва година, нова година-Коледа); с. 67 **Къ-Ай-Нъ-Къ** (поражда-висш/време- уста/отвор/дава – женско/гънка/поражда/ утроба/ до).
25. Илиев, Ал. Цит. съч., с. 62.
26. Миков, В. *Произход и значение на имената на нашите градове, села, река, планини и места*. С., 1943, с. 165, 166,192. Раковски, Г.С. Показалец...-В: *Съчинения*. Т.4, С., 1988, с. 20-21. *Кирило-Методиевска*

енциклопедия. Т.1, С., 1985, 137-143;Т. 2, С., 1995, с. 848-850. Динова, В. *Софийската Мала Света гора*, С., 2007.

27. Миков, В. Цит. съч., с. 241.

28. Местността “Кръстова гора” или “Кръстов връх” се намира в Средните Родопи, недалеч от Бачковския манастир. Тя е част от землището на Бачковския манастир, основан през 1083 г., и е известна още с названието “Градище”. По името на българска средновековна крепост до днес цялата местност от Кръстова гора до с. Белица е известна и с името Кормисош, което се пренася и върху резервата, съществувал тук през годините на социализма. Името “Кръстова гора” или “Кръстов връх” се извежда от легендата, че в съградения тук манастир “Св. Троица”, разрушен по-късно от турците, се пазела частица от кръста, на който е бил разпнат Иисус Христос. Притегателността на местността като свято място се съотнася с традийското присъствие от предхристиянско време, както и от времето на ранното християнство до наши дни. Особено се активизира поклонническото движение след 1989 г. Справка за историята на култовия център: <http://www.rozhen.com/bg/landmark/gora.php>

29. Ето списък на обектите, обходени от В. Макров и описани по лични впечатления: м. Момски камък край с. Голяма Желязна, Троянско – скалата от от рида, който се спуска от Васильовската планина; м. Ичера край с. Лесидрян, Троянско; Сярина пещера край гр. Угърчин, Ловешко; пещера край с. Скребатно, Гоце Делчевско; пещерата “Магурата” в Белоградчишко; пещерата “Драганчовица” край с. Гложене, Тетевенско; м. “Русен камък” край с. Русокастро; изворът “Еленина дупка” край с. Бяла вода, Бургаско; Змейова скала в Пирин; Крали Маркова скала под Царев връх в Рила край с. Бистрица, Благоевградско; Цареви порти в Родопите; Крали Маркова скала край с. Голен, Гоцеделчевско; Каялийски скали край с. Ковачевица, Гоце Делчевско; м. Рупите в подножието на Кожух планина; Маркова дупка край с. Кулазлий, Карнобатско.

30. Марков, В. *Следите на Бога*, Благоевград, 2002. Цитатите са от 110– 115 с.

31. Марков, В. Цит. съч., с. 125. Вж. също с. 117.
32. Марков, В. Цит. съч., с. 124.
33. Марков, В. Цит. съч., с. 59.
34. Марков, В. Цит. съч., с. 58. Вж. също с. 60: “Скалите край изворите на р. Бистрица, по западния склон на Царев връх, са осяени в множество още подобни жертвеници, един от които наблюдава и нашият екип при посещението на Мркова скала. Те също се състоят от изкуствено оформени или дооформени вдлъбнатини в скалата с различни форми, най-често кръгла”.
35. Марков, В. Цит. съч., с. 70. Вж. също с. 71.
36. Марков, В. Цит. съч., с. 73-74. Вж. там паралела между елементите на м. Маркова скала под Царев връх в Рила, Марков камък при Широко дол, Самоковско, Крали Маркова скала край с. Долен, Гоце Делчевско. За обекти, свързани с отвлечането на мома от змей, виж с. 7-9, 77 и др.
37. Марков, В., Цит. съч., с. 69. Вж. също с. 46, 125 и др.
38. Марков, В. Цит. съч., с. 48-49.
39. Марков, В. Цит. съч., с. 50.
40. Марков, В. Цит. съч., с. 25.
41. Марков, В. Цит. съч., с. 26. Във връзка с камбановидния обем на някои пещери и тяхното отражение върху скалните гробници в Източните Родопи виж също с. 125.
42. Марков, В. Цит. съч., с. 111. Вж. също с. 71.
43. Марков, В. Цит. съч., с. 123.
44. Марков, В. Цит. съч., с. 49.
45. Марков В. Цит. съч., с. 29-30, 36, 42, 43, 48, 60, 61, 124.
46. *Мифы народов мира*. Т. 2, М., 1982, с. 682.
47. *Мифы народов мира*. Т.1, М., 1980, 607-611, 633 (Кайяниди). В началото на дългата поредица от гиганти Светлозар Попов, като се позовава на “Речник на апокрифите”, поставя Адам. Името на неговия син Каин, потомък на гигант, очевидно се извежда от лексемата Кай, която пък е проследима в названията на множество митични същества: Каиш-баджак (демон в митологията на казахи и турци), Кайгус (в митологията на келти, покровител

на горските животни), Кай Кубад (основател на династията на Кейянидите в иранската митология), Кай Кавус (в иранската митология втори цар от династията на Кейянидите, богоборец), Кайлу-шен (божество в китайската митология, което разчиства пътя на покойниците), Кайминшоу (в древнокитайската митология огромен звяр с девет човешки лица, който стои на планината Кунлун и пази девет порти), Кай Хусроу (трети цар от династията на Кейянидите в иранската митология).

48. Попов, С. *Българското име в библейски времена*, Варна, 2005, с. 298: *Кай* в названието на народ (кай-каия/ хай-хаия, т.е. хаихия), вписан и като багликас (хората от БАЛГ/БАЛКХ), за които се изказва обоснованото мнение, че са торахи, които пък са идентични с българите.

49. Попов, С. *Българското име в библейски времена*, Варна, 2005, с.223: “За великани и гиганти говорят почти всички митологии. В редица случаи самите имена на героите отразяват тъкмо това им качество – като библейския Голиат, чието име означава “гигант”. В преданието за първия персийски цар Кайумарат, коренът Кай на името му също означава “великан”. От този корен идва и името на Кайан (велик). Да не забравяме и “славянския” Кий – идентифициран с Шамбат, брата на Кубрат”. За титулатурата, нейното лексикално сходство и евентуална смислова връзка с Каин (син на Адам, представен като великан, и създател на първия споменат в библията град) виж пак там, с. 333-338.

✉ Prof. Dr. Galya Simeonova, DA
Institute of Ethnology & Folklore Studies with Museum of Ethnography,
Bulgarian Academy of Sciences
6A, Moskovska Str., 1000 Sofia, BULGARIA
E-Mail: gali_46@abv.bg